

37. évfolyam

2022. 2. sz.

AETAS

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

A kiadványt szerkesztette:

GALAMB GYÖRGY

A kiadvány

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

a Nemzeti Együttműködési Alap,
a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kara,
a Szegedért Alapítvány,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata
támogatásával jelenik meg.

Szerkesztők:

DEÁK ÁGNES
(főszerkesztő)

VAJDA ZOLTÁN
(főszerkesztő-helyettes)

BENCSIK PÉTER
GALAMB GYÖRGY
HUNYADI ZSOLT

KOSZTA LÁSZLÓ

PAPP SÁNDOR
PELYACH ISTVÁN
SZÁSZ GÉZA
TOMKA BÉLA
TÓTH HAJNALKA
TÓTH SZERGEJ
VUKMAN PÉTER

HORVÁTHNÉ SZÉLPÁL MÁRIA
(olvasószerkesztő)

Tartalom

Tanulmányok

ZSOLDOS ATTILA Az Aranybulla megújítása 1231-ben	5
BÁRÁNY ATTILA János király és a Magna Carta	21
PÓSÁN LÁSZLÓ A Valdemár-háborúk és a stralsundi béke	48
HUNYADI ZSOLT Konvent, generális káptalan, perjelségek: a johannita „hálózat” a középkorban	67

Műhely

KOVÁCS ATTILA A kazár és a magyar törzsszervezet összevetése. A szakrális és a kettős uralmi rendszer kérdésének új megközelítése	75
NOVÁK ÁDÁM Sokpecsétes oklevelek a Cillei család levéltárából	87

Múltidéző

SZÉKELY MELINDA Plinius Egyiptomról és Aethiopiáról. C. Plinius Secundus Maior: Naturalis historia VI.	99
HALMÁGYI MIKLÓS A gyulai vár kapujánál. Szerémi György anekdotájának valóságselemei	110

Kitekintés

PÁSZTOR PÁLMA Történelem és aktuálpolitika: sajtóbotrány <i>A száműzött Rákóczi</i> körül	119
--	-----

Határainkon túl

Híd vagy sziget? Beszélgetés Lupescu Makó Mária kolozsvári történésszel (Az interjút készítette: <i>F. Romhányi Beatrix</i>)	139
Lupescu Makó Mária műveinek bibliográfiája	152
LUPESCU MAKÓ MÁRIA „...kinek kezénél, úgymint öregbinkénél jószágunkról való leveleink állottanak”. Adalékok a középkor végi–16. századi családi levéltárak kérdéséhez .	159

Figyelő

A dinasztia szolgálatában: közügyek, hivatal és igazgatás az Anjouk országai- ban (<i>Les officiers de la chose publique dans les territoires angevins [XIIIe–XVe siècle]: vers une culture politique? Gli ufficiali e la cosa pubblica nei territori angioini [XIII–XV secolo]: verso una cultura politica? Études réunies par Thierry Pécout, École française de Rome, 2020</i>)	176
GÁLFFY LÁSZLÓ	
A hatalom részesei. Újabb könyv az országgyűlések történetéről (<i>Fazekas István – Gebei Sándor – Pálosfalvi Tamás: Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig. Országház Könyvkiadó, Buda- pest, 2020</i>)	184
CSUKOVITS ENIKŐ	
A hódoltság történetének ismeretlen területe: a horvát határvidék és egyházi intézményei (<i>Molnár Antal: Magyar hódoltság, horvát hódoltság. Magyar és horvát ka- tolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2019</i>)	187
H. NÉMETH ISTVÁN	
Protestáns asszonyi példaképek a 18. századi Erdélyből (<i>V. László Zsófia: Példás asszonyok. Női szerepek változása a protestáns ha- lotti beszédek tükrében (1711–1825). Ráció Kiadó, Budapest, 2020</i>)	193
GÉRA ELEONÓRA	
Új használati utasítás érkezett a felvilágosodáshoz! (<i>Antoine Lilti: L'héritage des Lumières. Ambivalences de la modernité. EHESS, Gallimard, Seuil, Paris, 2019</i>)	196
BALÁZS PÉTER	
Utazás az örmény eredet nyomában (<i>Bálint Kovács – Grigor Grigoryan [Hg.]: Der Reisebericht des Minas Bžškeanc' über die Armenier im östlichen Europa [1830]. Böhlau Verlag, Köln, 2019</i>)	202
MIHÁLYI DOROTTYA	
Számunk szerzői	205

PÓSÁN LÁSZLÓ

A Valdemár-háborúk és a stralsundi béke

Az északnémet kereskedővárosok szervezete, a Hanza és Dánia közötti 1367–1370 közötti háború, valamint az ezt lezáró, Stralsundban kötött béke a Hanza történetének csúcspontjaként, a kereskedővárosok gazdasági súlya mellett politikai és katonai hatalmának kétségbevonhatatlan bizonyítékaként él a köztudatban.¹ A történeti tények, forrásadatok azonban jelentősen árnyalják ezt a képet, sőt azt a kérdést is joggal vetik fel, hogy beszélhetünk-e egyáltalán erről a konfliktusról mint a Hanza által vívott háborúról. A Hanza szövetséghez tartozó alsószász és vesztfáliai városok ugyanis nem vettek részt benne, de olyan városok, amelyek nem voltak a Hanza tagjai, mint például a holland vagy seelandi városok Amszterdam és Briel vezetésével, igen. A Dánia ellen létrejött katonai szövetséghez fejedelmek, uralkodók is csatlakoztak.²

A Hanza

A Hanza alapvetően privilégiumokat, jogi kereteket és ezekből adódóan védelmet jelentett az északi- és balti-tengeri kereskedelemben érdekelt északnémet kereskedők és vállalkozósaik számára. Üzleti célú szövetkezéseik, együttműködéseik (*universitas mercatorum*, *gemener kopman*) a 13. század második felétől egyre hatékonyabban és sikeresebben tudott gazdasági előnyökre és kiváltságokra szert tenni a Balti- és az Északi-tenger térségében. A külföldön elnyert kereskedelmi privilégiumok megtartása és minél hatékonyabb kihasználása érdekében a szóban forgó területeken az északnémet kereskedők közös telephelyeket, lerakatokat (ún. *kontorokat*) hoztak létre, amelyek saját státútumaik szerint működtek, s viszonylag nagy önállóságot, autonómiát élveztek. Ezeknek a kontoroknak a létre, kiváltságaira, kereskedelmi szerepére épült az északnémet kereskedők üzleti tevékenysége. A késő középkorban Hanza néven ismert szervezet lényegében külföldön jött létre, valamiféle közös Hanza jog is csak a kontorokban létezett. Mivel a távolsági kereskedelemmel foglalkozók többnyire a lakóhelyeik szerinti városi tanácsoknak is tagjai voltak, az *universitas mercatorum* ezeknek a városi tanácsoknak is egyfajta szervezete lett. Az északnémet kereskedővárosok így bizonyos értelemben „belenőttek” a Hanzába. A kereskedelmi érdekek a tanácsosok személyes érintettsége révén a városi tanácsok ügyévé is váltak, így a kereskedelmi érdekek és célok elérésére gyakran maguk a városok is síkra szálltak.

Az egyes városok közös gazdasági vagy politikai cselekvéséről szóló kétoldalú szerződésekből a 14. század közepére alakult ki az a városszövetség, amely a történeti irodalomban

¹ Dollinger, Philippe: *Die Bedeutung des Stralsunder Friedens in der Geschichte der Hanse*. *Hansische Geschichtsblätter*, Bd. 88. (1970) 148–162.; Friedland, Klaus: *Die Hanse*. Stuttgart–Berlin–Köln, 1991. 77.; Fritze, Konrad: *Die Bedeutung des Stralsunder Friedens von 1370*. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, Bd. 19. (1971) 194–211.

² Hammel-Kiesow, Rolf: *Die Hanse*. München, 2000. 110.

Hanza néven ismert (*steden van der dudeschen hense*).³ A Flandria elleni első kereskedelmi zárlat (1358–1360) és a Dánia elleni katonai fellépésről határozó kölni konföderáció (1367) létrehozása döntő lépések voltak ebben a folyamatban.⁴ Ugyanakkor a formálódó Hanza a későbbiekben is egy folyamatosan változó, képlékeny formáció maradt, amelyet az egyes városok újabb és újabb generációjához tartozó, újabb és újabb kereskedőcsoportjai mint e városok vezető rétegei mindig is a maguk igényei és érdekei szerint alakítottak.⁵ A mindenkori üzleti kapcsolatok sokfélesége és változékonysága mellett a Hanza kereskedők hálózata mintegy 2500 család vállalkozását, üzleti tevékenységét jelentette, amelyek döntően egymás között létesítettek rokoni kötelékeket és üzlettársi kapcsolatokat. A családi és üzleti viszonyok nagyon gyakran átfedték egymást, így még jobban megerősítették a szervezethez tartozást és adott ügyekben a közös fellépés lehetőségét, az érintettek széles körének együttes cselekvését.⁶ Egy Hanza kereskedő általában a testvéreivel, sógoraival vagy jó barátjaival alakított közös kereskedőtársaságot vagy társaságokat úgy, hogy az abban részt vevők többnyire más városokban éltek, ezért az, ha valahol valami történt, más városokban, régiókban sem maradt közömbös. A fennmaradt testamentumok a Hanza-partnerek közötti szoros személyi kapcsolatokról tanúskodnak.⁷ Visby polgárainak jelentős része például Lübeckből és Stralsundból származott, s ez a tény alapvetően meghatározta a Hanzán belüli kapcsolatrendszerüket.⁸ Az egyes kereskedőtársaságok, városok vagy régiók érdekei gyakran nagyon eltértek egymástól, ezért nem volt arra példa, hogy valami mellett egyöntetűen kiálljon mindegyik Hanza város. A Hanza gyűléseken a szervezethez tartozó közel kétszáz város közül alig két tucat vett részt. Az ott meghozott s közösnek szánt döntéseket az egyes városok tanácsainak kellett jóváhagyni vagy elutasítani, így teljes egységet kifejező álláspontok nem születtek, és az egyes kontorokban is más-más kereskedőcsoportok és városok domináltak.⁹

---

³ Burkhard, Mike: *Die Ordnungen der vier Hansekontore Bergen, Brügge, London und Novgorod*. In: Graßmann, Antjekathrin (Hg.): *Das Hansische Kontor zu Bergen und die Lübecker Bergenfahrer*. International Workshop 2003. (Veröffentlichungen zur Geschichte des Hansestadt Lübecks 41.) Lübeck, 2005. 58–77.; Graichen, Gisela–Hammel-Kiesow, Rolf: *Die deutsche Hanse. Eine heimliche Supermacht*. Hamburg, 2014. 49–81.

⁴ Fekete László: *A nemzetközi munkamegosztás szervezeti kiépülésének kezdetei a későközépkori Európa északi felén*. Századok, 120. évf. (1986) 641–676., itt: 645.

⁵ Fahlbuch, Friedrich Bernward: *Zwischen öffentlichem Mandat und öffentlicher Macht. Die hansische Führungsgruppe*. Hansische Geschichtsblätter, Bd. 123. (2005) 43–60.

⁶ Carsten, Jahnke: *Handelsnetze im Ostseeraum*. In: Foquet, Gerhard–Gilomen, Hans-Jörg (Hg.): *Netzwerke im europäischen Handel des Mittelalters*. Ostfildern, 2010. 189–212., itt: 199.; Ewert, Ulf Christian–Selzer, Stephan: *Social Networks*. In: Harreld, Donald (Hg.): *A Companion to the Hanseatic League*. (Brill's Companions to European History 8.) Leiden–Boston, 2015. 162–193., itt: 182.; Hammel-Kiesow, Rolf: *„Herren der Hansen”, ökonomische Netzwerke und Proto-Globalisierung*. In: Schilp, Thomas–Welzel, Barbara (Hg.): *Dortmund und die Hanse. Fernhandel und Kulturtransfer*. (Dortmunder Mittelalter-Forschungen 15.) Bielefeld, 2012. 17–31.

⁷ Cordes, Albert: *Die Rolle der Handelsgesellschaften in der Arbeitswelt des spätmittelalterlichen Hansekaufmanns*. In: Tandecki, Janusz (Hg.): *Die Rolle der Stadtgemeinden und bürgerlichen Genossenschaften im Hanseraum in der Entwicklung und Vermittlung des gesellschaftlichen und kulturellen Gedankengutes im Spätmittelalter*. Toruń, 2000. 33–48.

⁸ Friedland: *Hanse*, 143.

⁹ Schubert, Ernst: *Novgorod, Brügge, Bergen und London. Die Kontore der Hanse*. Concilium Medii Aevi, Bd. 5. (2005) 1–50.

Az első Valdemár-háború előzményei

IV. Valdemár dán király (1340–1375) a svéd korona belső meggyengülését kihasználva 1360-ban katonai erővel visszafoglalta a Sund-szoros túlsó partján, a Skandináv-félsziget déli részén fekvő, 1343-ban elveszített Skåne, Blekinge és Halland tartományokat. Szövetségesnek ehhez megnyerte a mecklenburgi herceget, aki már 1357-ben beavatkozott a svéd belügyekbe a Magnus királlyal szembe forduló trónörökös, Erik oldalán, valamint Sachsen–Lauenburg fejedelmét. A Mecklenburggal szorosabbra fűzött viszonyt házassággal erősítette meg, s idősebb lánya, Ingeborg a következő évben feleségül ment II. Albert mecklenburgi herceg fiához, Henrikhez.¹⁰ Skåne (vagy Schonen) tartományban az ottani éves nagy heringvásárokhoz kapcsolódóan¹¹ a Hanza városok számos kiváltsággal rendelkeztek, ezért az ott történtek érthetően némi nyugtalanságot okoztak. Valdemár király ígéretet tett a német kereskedők privilégiumainak megtartására, s így a Hanza városok tudomásul vették a Skandináv-félsziget déli részén történeteket, de nem különösebben voltak azzal elégedettek, mert a Balti- és Északi-tenger közötti hajózást lehetővé tevő Sund-szoros mindkét oldala ugyanannak hatalomnak, a dán koronának az ellenőrzése alá került.¹²

A hatalmi és politikai szempontok mellett Valdemár expanzív lépését pénzügyi érdekek is motiválták, mert nagyobb arányban akart támaszkodni a kereskedelemből származó bevételekre, vámokra, illetékekre, vásári jövedelmekre,¹³ ezért a Hanza jövőjére vonatkozóan reális lehetőségként kellett számolni az eddigi kiváltságok esetleges megnyirbálásával vagy megvonásával. De olyan hírek is szárnyra keltek, hogy Skåne és a többi itteni terület megszerzése után a dán király Gotland szigete és az ottani Hanza város, Visby elfoglalására készül. 1361. május 1-jén II. Magnus (1319–1364) svéd király levélben figyelmeztette Visby magisztrátusát, hogy ellenségei rajtaütést terveznek.¹⁴ Május 19-én Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund és Stettin városok rostocki megbeszélésük után közölték, hogy hajlandók 4000 lübecki márkát fizetni Valdemárnak a Hanza privilégiumok gotlandi megőrzéséért. Az ajánlat szerint az összeg egyharmadát Lübeck, másik harmadát Rostock és Wismar, utolsó

¹⁰ Bracke, Nils: *Die Regierung Waldemar IV.* (Kieler Werkstücke Reihe A: Beiträge zur schleswig-holsteinischen und skandinavischen Geschichte 21.) Frankfurt am Main, 1999. 35–37.; Findeisen, Jörg-Peter: *Schweden. Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Geschichte der Länder Skandinavien) Regensburg, 2008. 54–55.; Hoffmann, Erich: *Königserhebung und Thronfolgeordnung in Dänemark bis zum Ausgang des Mittelalters.* (Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters %) Berlin, 1976. 147.; North, Michael: *Europa expandiert 1250–1500.* (Handbuch der Geschichte Europas 4.) Stuttgart, 2007. 273.; Patrik, Fritz: *Norwegen. Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Geschichte der Länder Skandinaviens) Regensburg, 2002. 70.; Pósán László: *Skandinávia a középkorban.* Debrecen, 2012. 55., 158.

¹¹ A skånei heringvásárokhoz lásd Jahnke, Carsten: *Der Silber des Meeres. Fang und Vertrieb von Ostseehering zwischen Norwegen und Italien (12–16. Jahrhundert).* (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, NF. 49.) Köln–Weimar–Wien, 2000. 219–221.; Lampen, Angelika: *Fischerei und Fischhandel im Mittelalter. Wirtschafts- und sozialgeschichtliche Untersuchungen nach urkundlichen und archäologischen Quellen des 6. bis 14. Jahrhunderts in Gebiet des Deutschen Reiches.* (Historische Studien 461.) Husum, 2000. 141–149.; Pósán László: *A halpiacok működése a középkori Hanza-kereskedelemben.* In: Halmos Károly – Kiss Zsuzsanna – Klement Judit (szerk.): *Piacok a társadalomban és a történelemben.* (Rendi társadalom – polgári társadalom 26.) Budapest, 2014. 337–349., itt: 340–341.

¹² Zimmerling, Dieter: *Die Hanse. Handelsmacht im Zeichen der Kogge.* Düsseldorf, 1976. 167–169.

¹³ Pósán: *Skandinávia,* 55.

¹⁴ Kunze, Karl (Hg.): *Hansisches Urkundenbuch.* Bd. IV. Halle, 1896. (a továbbiakban: HUB IV.), itt: Nr. 9.

harmadát pedig Stralsund és Stettin fizeti.¹⁵ A dán király azonban nemcsak jóval nagyobb összeget, hanem folyamatos adóbevételt is akart, így 1361. július 22-én a flottája megérkezett Gotland partjaihoz, és a csapatai partra is szálltak. Gyorsan ellenőrzésük alá vonták a szigetet, s július 27-én már Visby városa is Valdemár kezébe került. A harcokban mintegy 1800 gotlandi veszítette életét, a dán uralkodó pedig súlyosan megsarcolta a város polgárait.¹⁶ A családi kapcsolatokon keresztül ez érzékenyen érintett számos északnémet várost, a dán hódítás után bevezetett új adók és vámok pedig még szélesebb körben okoztak felháborodást a Hanzán belül.¹⁷

A kereskedővárosok tudták, hogy gazdasági szankciók, kereskedelmi büntetőintézkedések ebben a helyzetben már nem lesznek elegendők gazdaságpolitikai céljaik eléréséhez, elkerülhetetlen a Dánia elleni katonai fellépés, a háború. Négy nappal azt követően, hogy Valdemár meghódította Gotlandot, és uralma alá vette Visbyt, 1361. augusztus 1-jén Greifswaldban a Hanza városok küldöttei már arról tárgyaltak, hogyan szálljanak szembe a dán királlyal. Szeptember 7-én Lübeck, Hamburg, Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald úgy döntöttek, hogy a Hanza kikötőkben bevezetik a minden hajó és szállított áru után fizetendő vámot, a *Pfundzollt*, és ebből a pénzből finanszírozzák a Valdemár elleni háborút. Arról is határoztak, hogy kereskedelmi bojkottot vezetnek be Dániával és azokkal a városokkal szemben, amelyek megszegik ezt a tilalmat. Ezzel együtt megtiltották a dán vizeken történő hajózást, és engedélyezték a dán hajók elleni kalóztámadásokat.¹⁸ A greifswaldi katonai szövetséghez szeptember 8-án Magnus svéd és VI. Hákon (1355–1380) norvég király is csatlakozott, és megállapodtak a Hanzával arról is, hogy együtt megszerzik Valdemártól Skáne tartományt, valamint Gotland és Öland szigeteket. A katonai kiadások finanszírozására a norvég és svéd király a kereskedővárosoktól akart hitelt felvenni, s fedezetül felkínálta zálogként Bohus várát annak minden jövedelmével, vagy ha a hitelezők úgy akarják, akkor Varberg várát. Skáne elfoglalása után az itteni fontosabb várakat, azaz Helsingborgot, Skanört és Falsterbót azok minden bevételével együtt szintén zálogba adják a Hanzának.¹⁹ A következő napon a városok küldöttei abban is megegyeztek, hogy a hadi kiadásokat és a hadizsákmányt egyaránt a kiállított hajók és fegyveresek arányában osztják meg egymás között, illetve hogy az egyes városok pontosan hány hajót és fegyverest finanszíroznak a háborúhoz. Lübeck vállalta, hogy kiállít 6 koggét és 6 schutent (vagy snickent), valamint 600 fegyverest. Hamburg 2 koggét ígért 200 fegyveressel, Rostock és Wismar együtt 6 koggét, 6 schutent és 600 katonát, Stralsund és Greifswald közösen ugyanennyit vállalt, ahogyan Kolberg, Stettin és Anklam is együtt 6 kogge, 6 schuten és 600 fegyveres finanszírozására tett ígéretet. Bréma 1 koggét és 100 katonát, Kiel egy 40 Last méretű hajó és az ahhoz szükséges ember, továbbá 10 schuten küldését vállalta.²⁰

¹⁵ HUB IV. Nr. 13.

¹⁶ Andersson, Ingvar: *Valdemar Atterdags tåg mot Gotland 1361*. In: *Forn Vännen. Journal of Swedish Antiquarian Research*, 1926. 395–417., itt: 405.; Bohn, Robert: *Dänische Geschichte*. München, 2001. 31.; Friedland: *Hanse*, 144.; Klinge, Matti: *Die Ostseewelt*. Helsinki, 1994. 45.

¹⁷ Baur, Kilian: *Freunde und Feinde: Niederdeutsche, Dänen und die Hanse im Spätmittelalter (1376–1513)*. (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, NF. 76.) Wien–Köln–Weimar, 2018. 15.; Selzer, Stephan: *Die mittelalterliche Hanse*. Darmstadt, 2010. 66–67.; Nort, Michael: *Geschichte der Ostsee. Handel und Kulturen*. München, 2011. 71.

¹⁸ Koppmann, Karl (Hg.): *Die Recesses und andere Akten der Hansetage*, Abt. I., Bd. 1. Leipzig, 1870. (a továbbiakban: HR I,1.) Nr. 259.

¹⁹ HUB IV. Nr. 25.

²⁰ HR I,1. Nr. 263.; HUB IV. Nr. 27.

Az északi térségben a hajók teherbefogadó képességének, űrméretének meghatározására szolgáló Last 1900–2000 kilogrammot tett ki.²¹ A *kogge* a középkori észak-európai kereskedelem nagy áruszállító hajótípusa volt, de nagyságuk, méretük között jelentős különbségek lehettek. A koggék teherbefogadása általában 40 és 120 Last között mozgott, hosszúságuk és szélességük aránya pedig többnyire 3:1 vagy 4:1 körül alakult.²² Számos Hanza város, mint például Lübeck, Wismar, Stralsund, Danzig (Gdańsk) vagy Elbing (Elbląg) pecsétjének képe egy koggét ábrázolt, ami mutatja, milyen jelentőségű volt ez a hajótípus az északnémet kereskedővárosok életében.²³ A *schuten* vagy *snicken* típusú hajók ugyan kisebbek voltak, mint a koggék, de ugyanúgy nagyobb mennyiségű áru szállítására készítették őket. Teherbefogadásuk általában 30–40 Last volt. A fedélzet vonalánál magasabbra emelkedő orral, lapos, láda alakú hajótesttel és háromszögletű, ún. latin vitorlájú árboccal rendelkeztek.²⁴

A Dánia elleni szövetséghez a Német Lovagrend és Holstein grófjai is csatlakoztak, de a lovagrend csak pénzügyi támogatást ígért, a katonai fellépésben való részvételtől elzárkózott, és a holsteini grófok sem vállaltak komolyabb katonai erővel történő fegyveres részvételt.²⁵ A greifswaldi tárgyalások és döntések nagy jelentőségűnek bizonyultak a Hanza történetében, mert a városok először vezettek be közös adót a közös katonai kiadások fedezésére. A norvég és a svéd király együtt 2000 fegyveres és a szállításukhoz szükséges hajók kiállítására tett ígéretet. A szövetséges haderő parancsnokának Lübeck polgármesterét, Johan Wittenborgot kérték fel.²⁶

Az első Valdemár-háború

A katonai szövetség létrehozásáról és a Dánia elleni háborúról szóló greifswaldi döntéseket természetesen még nem követték azonnal hadi események. Ez részben összefüggött a késő őszi és téli időszak közeledtével, amikor a balti- és észak-tengeri vizeken egyre kockázatosabbnak számított a hajózás. Az északnémet kikötővárosok gyakorlatában (majd fokozatosan a jogrendjében is) a hajózási szezon február végétől, márciustól szeptember vagy október végéig tartott, utána már nem volt ajánlatos (később kifejezetten tiltottá vált) a kikötőkből kifutni, útra kelni.²⁷ A legfőbb ok azonban az volt, hogy a szövetségnek fel kellett készülnie a háborúra. Szükségük volt hajókra, fegyveresekre, és tájékoztatniuk kellett azokat a városokat is az elfogadott döntésekről, amelyek nem voltak ott a greifswaldi gyűlésen. Lübeck például 1361. november 19-én írt levelet az észtországi Reval (Tallin) városának, amelyben beszámolt a Dánia ellenes szövetségkötés körülményeiről, céljairól és a már meghozott határozatok-

²¹ Jahnke: *Silber*, 219.; Paulsen, Reinhard: *Die Koggendiskussion in der Forschung. Methodische Probleme und ideologische Verzerrungen*. Hansische Geschichtsblätter, Bd. 128. (2010) 19–112., itt: 35.

²² Dollinger, Philippe: *Die Hanse*. Stuttgart, 1989. 187.

²³ Olechnowitz, Karl-Friedrich: *Der Schiffbau der hansischen Spätzeit. Eine Untersuchung zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Hanse*. Weimar, 1960. 5.

²⁴ Paulsen, Reinhard: *Schiffahrt, Hanse und Europa im Mittelalter. Schiffe am Beispiel Hamburgs, europäische Entwicklungslinien und die Forschung im Deutschland*. (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte 73.) Köln–Weimar–Wien, 2016. 74., 90., 103.

²⁵ Baur: *Freunde und Feinde*, 15.; Fritze, Konrad – Krause, Günter: *Seekriege der Hanse*. Berlin, 1989. 118–120.; Ziegler, Uwe: *Die Hanse. Aufstieg, Blütezeit und Niedergang der ersten europäischen Wirtschaftsgemeinschaft*. München, 1954. 95–97.; Zimmerling: *Hanse*, 167–169.

²⁶ Graichen – Hammel-Kiesow: *Deutsche Hanse*, 145.

²⁷ Friedland: *Hanse*, 158.; Pósán László: *Tengerjog és hajózási szabályok a középkori Hanza-kereskedelemben*. Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis VII. (2007) 229–246., itt: 232.

ról.²⁸ 1362. februárban, márciusban, ahogyan közeledett a hajózási évad, a kereskedővárosok elkezdtek a zsoldosszerződéseket megkötni, toborozták a fegyvereseket. Stralsund például 1362. február 3-án két pomerániai kisenemessel, Gerhard Dothenberggel és Hermann Roggelynnel kötött szerződést. A két nemes 200 márkáért tíz fegyveresével fél évre szegődött a város szolgálatába.²⁹ Bréma később, március végétől fogadta fel a Valdemár elleni háborúhoz vállalt katonákat. 1362. március 27-én négy nemes vállalta, hogy teljes fegyverzetten, felszereléssel, továbbá két számszeríjással és három csatlóssal Szent Mihály napjáig (szeptember 29.) 40 márka zsoldért elszegődik a város szolgálatába.³⁰ Négy nappal később, március 31-én tíz nemes, mindegyik egy-egy csatlós kíséretében állt Bréma szolgálatába, ugyancsak szeptember végéig, 100 márka zsoldért.³¹ Rostockból számos feljegyzés maradt fenn 1363/1364-ből az 1362-ben alkalmazott zsoldosok kifizetéseiről.³² A haderő felállításának feladata mellett a Hanza városoknak folyamatosan szemmel kellett tartaniuk a dánokat is, nehogy váratlan rajtaütések ériék őket. E célból őrhajók járőröztek a német partoknál, ami már a kezdetektől komoly kiadásokat jelentett. Egy 1362. április 11-én kelt oklevél tanúsága szerint ezeket a költségeket Lübeck, Hamburg és Wismar magára vállalta, s egyúttal figyelemztették a városokat, hogy a dán koronához tartozó Sjaelland sziget délkeleti partjai mellett fekvő Møn szigetnél két nagy dán hajót láttak, tele a király fegyvereseivel (*due naves magne cum armatis regis Danorum prope Meoniam sunt constitute*).³³ Arra vonatkozóan, hogy az 1361. szeptember 9-én vállalt s ígért hajók és fegyveresek közül az egyes városok és a többi szövetséges végül mennyit teljesített, sajnos nem rendelkezünk adatokkal. Néhány oklevél alapján arra következtethetünk, hogy ha a Hanza városok eleget is tettek ígéreteiknek, a svéd és norvég uralkodók sokat késlekedtek, és a holsteni grófok is csak ímmel-ámmal vállalkoztak a csatározásokra. Egy 1362. május 1-jén írt levél szerint például a svédek által ígért katonai erőből csak mutatóba érkezett három hajó, továbbá kettő a holsteini gróftól. A levél arról is tájékoztat, hogy a svéd király a flottája többi részét Helsingborgnál ígérte összegyűjteni.³⁴

A Hanza városok Sjaelland és az ottani várak ellen akartak támadást indítani, mert itt voltak a legerősebbek a dán király pozíciói. Az itteni várak és városok (Kalundborg, Søborg, Kopenhagen, Vordingborg, Karsør, Gurre, Nebbe, Favrholt) mind Valdemár közvetlen uralma alatt álltak.³⁵ Első célpontként Koppenhágát jelölték meg, de a svéd uralkodó – a saját érdekeit szem előtt tartva – azt szorgalmazta, hogy előbb a Sund feletti ellenőrzést vívják ki, s ennek érdekében a szorosot őrző legerősebb vár, Helsingborg elfoglalása legyen az első. Végül ez az álláspont győzedelmeskedett (*venimus ad passagium Oressund, et satis fortes fuissesem ad obsidendum castrum Copmanhavene. Sed per vestros nuncios et literas nos rogari feceratis, ut ad Helsingborch dīverteremus*). Minderre a Hanza városok egy a svéd és norvég királyoknak később, 1370. június 24-én írt levelükben emlékeztettek.³⁶

²⁸ HR I,1. Nr. 264.

²⁹ HUB IV. Nr. 33.

³⁰ Ehmck, Dietrich Rudolfc–cBippen, Wilhelm von (Hg.): *Bremisches Urkundenbuch*, Bd. III. Bremen, 1880. (a továbbiakban: BUB III.) Nr. 182.

³¹ BUB III. Nr. 183.

³² HR I,1. Nr. 311, 313.

³³ HR I,1. Nr. 269.

³⁴ HR I,1. Nr. 269.

³⁵ Bracke: *Regierung Waldemars*, 102.

³⁶ Koppmann, Karl (Hg.): *Die Reccesse und andere Akten der Hansetage*, Abt. I., Bd. 2., Leipzig, 1872. (a továbbiakban: HR I,2.) Nr. 3.

A kereskedővárosok 27 koggéből és 25 kisebb hajóból álló flottája, valamint 2740 fős serege április közepén érkezett Helsingborghoz. A sereg tábort vert a parton, s megkezdte az előkészületeket az ostromhoz. A Hanza felállított 16 kőhajítót, és hozzálátott a falak rombolásához. A megígért svéd flotta és haderő azonban sem ekkor, sem később nem érkezett meg.³⁷ A Hanza városok közül feltehetően nem mindegyik állította ki a hadjárat megkezdéséig a vállalt hajókat és fegyvereseket, mert a források tanúsága szerint például Wismar városa 1362. június 28-án két kogge bérbe vételéről állapotott meg. Az egyik nagy hajót négy helyi polgártól bérelte ki heti 5 lübecki márka összegért, s ígéretet tett, hogy ha a hajóban kár esik, 450 márka kártérítést fizet.³⁸ A másik koggét egy rostocki hajótulajdonostól vette bérbe heti 18 lübecki márkáért, és kár esetén 800 márka megfizetését vállalta.³⁹ A két hajó értéke közötti különbség arra enged következtetni, hogy a rostocki jóval nagyobb lehetett.

A Hanza flottája és serege 12 héten át vesztegelt Helsingborgnál, és próbálta elfoglalni a várat (*iacuimus ante Helsingborch cum magnis expensis bene ad 12 septimanas adventum vestrum expectantes*).⁴⁰ Az elhúzódo, hosszú ostrom lehetővé tette Valdemárnak, hogy összegyűjtse flottáját és katonáit, és július 8-án váratlanul rajtaütött a Helsingborgnál horgonyzó, védtelenül hagyott Hanza-hajókon. Számos foglyot ejtett (köztük több város tanácsának tagját), és 12 nagy koggét zsákmányolt. Ez a Hanza flottájából a nagy hajók közel felét jelentette, melyek hiánya komoly nehézségeket vetített előre a sereg utánpótlásának, ellátásának terén. Johan Wittenborgnak csak jelentős engedmények árán sikerült elérnie a dán királynál, hogy megmaradt hajóival további harc nélkül elhagyhassa Helsingborgot. A gazdag Lübeck polgármestereként ígéretet kellett tennie, hogy a fogságba esett német polgárokért követelt magas váltságdíjat a Hanza városok rövid határidőn belül ki fogják fizetni. Amikor a megvert hajóhad visszatért Lübeckbe, a katonai mulasztások, sikertelenségek és a pénzügyi ígérek miatt Johan Wittenborgot láncra verték, gyors eljárással elítélték, majd nyilvánosan kivégezték.⁴¹

A Hanza helsingborgi kudarca azonban még nem jelentette a háború végét, de komolyabb hadműveletekre a hajózási évad végéig hátralévő bő három hónapban már nem került sor. A szemben álló felek elsősorban pozícióik, helyzetük megerősítésével voltak elfoglalva. IV. Valdemár királyságában az északnémet városokkal szemben a németalföldi kereskedőket igyekezett előnyösebb helyzetbe hozni, és 1362. augusztus 21-én megerősítette Kampen polgárainak dániai kiváltságait.⁴² 1362. szeptember 28-án Magnus svéd és Hákon norvég királyok a korábban ígért Bohus és Varberg vára helyett Öland szigetét s ott Borgholm várát, valamint országaikban a pénzverést adták zálogba a Hanza városoknak.⁴³ Ez az oklevél azt jelzi, hogy az ígérek ellenére sem Bohus, sem Vorberg nem került ténylegesen a német kalmárok kezére, és flottájuk kudarca után erre esélyük sem maradt. Mindkét zálogba ajánlott vár ugyanis a Sundon túl állt, így a Hanza általi tényleges birtoklásuk előfeltétele a Helsingborg és a Sundot ellenőrző várak feletti fennhatóság megszerzése lett volna. Vorburg vára a Kattogat partján állt, Bohus pedig a Göta-folyó Bagaholm nevű szigetén lévő határvár volt Norvégia és Svédország között. A július 8-i helsingborgi kudarcot követően e várak zálogba

³⁷ Graichenc–cHammel–Kiesow: *Deutsche Hanse*, 146–148.

³⁸ HUB IV. Nr. 42.

³⁹ HUB IV. Nr. 43.

⁴⁰ HR I,2. Nr. 3.

⁴¹ Dollinger: *Hanse*, 83–84.; Friedland: *Hanse*, 142–145.; Jahnke, Carsten: *Die Hanse*. Stuttgart, 2014. 169–171.

⁴² HUB IV. Nr. 54.

⁴³ HUB IV. Nr. 57.

vétele gyakorlatilag lehetetlenné vált, ezért ajánlotta a két skandináv uralkodó (apa és fia) az északnémet városoknak a Balti-tengeren, a svéd partoknál fekvő Öland szigetét és Borgholm várát.

Az őszy folyamán tárgyalások kezdődtek a Hanza és Valdemár között egy tartósabb fegyverszünetről, amit végül 1362. november 10-től két évre szólóan, 1364. január 6-ig sikerült megkötni.⁴⁴ A fegyverszünetet lényegében a háborúban ténylegesen részt vevő városok kötötték, a katonai erőfeszítésekhez csak anyagilag hozzájáruló porosz városok viszont elutasították azt. Ennek fő oka az volt, hogy a Lübeck vezette, hajókat és fegyvereket kiállító városok elsősorban a skånei vásárok feletti korábbi ellenőrzést, ottani gazdasági pozíciót akarták visszaállítani, míg a poroszok főleg a Flandriába és Angliába irányuló, a Sundon átmenő hajózáásban voltak érdekeltek.⁴⁵ A katonai kiadások és az elmaradt kereskedelmi bevételek mindkét félnek komoly anyagi veszteséget jelentettek, s ez a körülmény jelentős szerepet játszott a fegyverszüneti megállapodásban. A német kereskedők közül például már a megegyezés előtt egyre többen próbáltak a tiltás ellenére árut szállítani Dániába.⁴⁶

Annak érdekében, hogy ne csak fegyverszünetet, hanem békét is tudjanak kötni, 1363 májusában a dániai Lolland szigetén, Nyköbingben tárgyalóasztalhoz ültek a városok és Valdemár követői. A béketárgyalások megkezdésében minden bizonnyal szerepet játszott az a körülmény, hogy a dán király megegyezésre jutott az egyik eddigi ellenfelével, Hákon norvég királlyal, aki a két ország közötti jó kapcsolat és szövetség megerősítéseként 1363. április 9-én feleségül vette Valdemár kisebbik leányát, Margitot. Ez jelentősen megváltoztatta a hatalmi viszonyokat Észak-Európában.⁴⁷ Ugyanakkor az álláspontok nagyon távol álltak egymástól. A kereskedővárosok a Hanza korábbi előjogainak visszaállítását akarták elérni, a dán uralkodó pedig – megerősödött külpolitikai helyzetét kihasználva – ragaszkodott a kereskedelem nagyobb arányú megadóztatásához, a Hanza privilégiumainak megnyirbálásához.⁴⁸ Ebből következően a dán korona területén továbbra is megmaradtak a Hanza által sérelmezett adók és vámok. A skånei heringvásárokat látogató lübecki kereskedők eljárója, Marquard Ruthenstein például 1363. szeptember 7-én írt levelében arról számolt be, hogy a dán királyi tisztségviselők mértéktelenül megadóztatják a német kalmárokat, Valdemár király pedig új, rézből vert pénzt bocsátott ki, ami nagyon hátrányos volt a Hanza kereskedői számára.⁴⁹

1363 késő őszyén, a november elején tartott újabb és sikertelen megbeszéléseket⁵⁰ követően a kereskedővárosok azzal számoltak, hogy kiújulnak a fegyveres harcok. Egy 1363. november 20-án kelt levélben például azt kérték polgáraiktól, kereskedőiktől, hogy a következő év január 6-án lejáró fegyverszünet miatt a Sundon még január 6. előtt keljenek át (már ha

⁴⁴ HUB IV. Nr. 62.

⁴⁵ HR I,1. Nr. 297.; Riis, Thomas: *Die preußischen Städte und Dänemark im 14. Jahrhundert*. In: Jörn, Niels–Werlich, Ralf–Gunnar–cWernicke, Horst (Hg.): *Der Stralsunder Frieden von 1370. Prosopographische Studien. (Quellen und Darstellungen zur hansischenn Geschichte, NF. 46.)* Köln–Weimar–Wien, 1998. 133–152.

⁴⁶ HR I,1. Nr. 271, 273.

⁴⁷ Götze, Jochen: *Von Greifswald bis Stralsund. Die Auseinandersetzungen der deutschen Seestädte und ihrer Verbündeten mit König Valdemar von Dänemark 1361–1370*. Hansische Geschichtsblätter, Bd. 88. (1970) 83–122., itt: 91.; Hoffmann: *Königserhebung*, 147.; North: *Europa expandiert*, 273.; Strecker, Werner: *Die äußere Politik Albrechts II. von Mecklenburg*. Jahrbücher des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde, Bd. 78. (1913) 1–300., itt: 121.

⁴⁸ HR I,1. Nr. 293., 294., 295.; HUB IV. Nr. 83., 86.

⁴⁹ HUB IV. Nr. 96.

⁵⁰ HR I,1. Nr. 305.

ilyen időben mégis hajóra szállnának), mielőtt azt a dán király lezárná. Január 6. után viszont már ne a tengeren, hanem Hamburgon keresztül, az Elba vízi útját használva térjenek haza német földre.⁵¹ A háború kiújulásának lehetősége miatt Valdemár, külső szövetségeseinek gyarapítása céljából, november végén egy nagy külföldi utazásra vállalkozott. Először Krakkóba ment, ahol megerősítette a III. Kázmér lengyel királlyal még 1350-ben kötött szövetségét.⁵² Lengyelországból Prágába utazott, ahol találkozott IV. Károly császárral, akit a Hanzával szemben sikerült a maga oldalára állítania. A császár közvetítésével megegyezett a holsteini grófokkal, akiket így leválasztott a kereskedővárosokról.⁵³ Mindezeket túl IV. Károly egyértelműen deklarálta a Lübeck által fizetendő birodalmi adó mértékét, ami az adott helyzetben nem éppen a Hanza város melletti kiállást jelentette.⁵⁴ Csehországból a dán király a pápai udvarba, Avignonba ment, ahol a pápa két ízben, 1364. február 25-én és március 3-án is fogadta őt. Hazafelé tartva megállt Flandriában, hogy ott szintén támogatókat keressen a Hanzával szemben.⁵⁵

A politikai támogatásra vonatkozó ígéreteken túl azonban Valdemár kézzel fogható katonai vagy pénzügyi segítséget, érdemi segítséget sehonnan sem kapott. A holsteini grófok is csak azt vállalták, hogy háború esetén 50 fegyverrel fognak a dán király zászlaja alatt hadba vonulni.⁵⁶ Egy újabb, költséges fegyveres konfliktus lehetősége a Hanza városokat is megosztotta. Ez az 1363. november 19-én tartott greifswaldi gyűlésükön egyértelműen kiderült. Stettin és Anklam nem akart újabb összecsapást Dániával, mások viszont, mint Lübeck, Wismar, Rostock vagy Stralsund kinyilvánították, hogy magukban is készek folytatni a küzdelmet IV. Valdemár ellen.⁵⁷ A porosz városok nem vettek részt a megbeszélésen, de világossá tették, hogy katonai segítséget továbbra sem fognak nyújtani. Arra azonban készek voltak, hogy beszedjék a *Pfundzollt*, de azt javasolták, az így befolyó pénzből szereljenek fel járőrhadjokat Kampenben, amelyek a Sundon keresztüli hajózást biztosíthatják.⁵⁸

Az újabb dán–Hanza háborúhoz vezető út

1364. január 6-án lejárt a fegyverszünet, de a hajózásnak nem kedvező téli időszakban még nem került sor fegyveres összecsapásokra. A január 6-án tartott stralsundi tanácskozáson megjelent Hanza városok úgy döntöttek, hogy a hajózási évad az 1364. esztendőben húsvétkor kezdődhet, a hajóik onnantól kezdve futhatnak ki a tengerre.⁵⁹ A katonai fellépéssel mindkét fél várt tavaszig. 1364. február 27-én Hamburg levélben tájékoztatta a harcra készülő városokat, hogy a szomszédos birtokos nemesekkel kialakult konfliktusa miatt nem tud részt venni a Dánia elleni háborúban, és örülne, ha sikerülne Valdemárral meghosszab-

⁵¹ HUB IV. Nr. 104.

⁵² Christensen, Carl Andreas (Hg.): *Diplomatarium Danicum*, Raekke 3. (a továbbiakban: DD 3. R.), Bd. III. København, 1963. Nr. 284. (1350. május 13.); DD 3. R. Bd. VI. København, 1969. Nr. 411. (1363. december 13.)

⁵³ Riis, Thomas: *Das Gesandtschaftswesen im mittelalterlichen Nordeuropa*. In: Schwinges, Rainer-Christoph – Eriedt, Klaus (Hg.): *Gesandtschafts- und Botenwesen im spätmittelalterlichen Europa*. Stuttgart, 2003. 169–190., itt: 172.

⁵⁴ Tagil, Sven: *Valdemar Atterdag och Europa*. (Bibliotheca Historica Lundensis 9.) Lund, 1962. 254–246.

⁵⁵ Riis: *Gesandtschaftswesen*, 172.; Tagil: *Valdemar*, 274–275.

⁵⁶ DD 3. R. Bd. VII. København, 1972. Nr. 22.

⁵⁷ HR I,1. Nr. 307.

⁵⁸ HR I,1. Nr. 302., 307.; Riis: *Preußischen Städte*, 137.

⁵⁹ HR I,1. Nr. 310.

bítani a fegyverszünetet, de még jobban annak, ha békét tudnának kötni.⁶⁰ A porosz városok közölték, hogy nem kívánják kereskedelmi tevékenységüket szüneteltetni, ezért elzárkóztak attól, hogy kikötőiket a Dánia elleni támadások során a hadakozó városok hajói kiinduló bázisként használják.⁶¹

A Lübeck vezette fegyveres harcot szorgalmazó városok tehát jóval kisebb támogatásra számíthattak, mint 1362-ben, a háború kezdetén, ezért 1364 tavaszán a nagyobb szabású hadműveletek helyett kénytelenek voltak megelégedni a Dánia elleni kalózzalakkal, kisebb rajtaütésekkel.⁶² Hasonlóképpen tettek a dánok is. Stralsund például május 6-án arra figyelmeztette a Rostockban összegyűlt Hanza-küldötteket, hogy a Falster szigetet a Møn és Bogø szigetektől elválasztó Grønsund szorosnál egy dán flotta tűnt fel, amely vélhetően Stralsund vagy Rostock város ellen tervez támadást.⁶³ A kisebb-nagyobb összecsapásokkal párhuzamosan azonban Stettin hercegének, Kamin püspökének, valamint a holsteini grófok közvetítésével 1364 márciusában újabb tárgyalások kezdődtek Valdemár és a Hanza között.⁶⁴

Abban, hogy a dán király erre hajlandónak mutatkozott, jóllehet sokkal kedvezőbb helyzetben volt, mint a háború kezdetekor, nagy szerepe lehetett a svédországi fejleményeknek. Még 1363 őszén a svéd arisztokrácia és főpapság jelentős része szembefordult Magnus királlyal, és annak sógorával, Albert mecklenburgi herceggel kezdtek tárgyalásokat a svéd korona jövőjéről. A herceg Albert nevű kisebbik fiát ajánlotta királynak, aki az anyja, Eufémia révén nőágon maga is a Folkung-házhoz tartozott. A Hanza városok közül a mecklenburgi herceg fennhatósága alá tartozó Rostock és Wismar messzemenőig támogatta a svédországi hatalomváltást, de egy ilyen fordulat Lübecknek és a több kereskedővárosnak sem volt ellenére. A jelentős létszámú német származású polgársággal rendelkező Stockholm már 1363 őszén megnyitotta kapuit Mecklenburgi Albert előtt, akit a következő év februárjában Mora mezején királlyá választottak, majd márciusban megkoronáztak.⁶⁵ Erről a jelentős politikai eseményről az új svéd király apja, Albert mecklenburgi herceg március 26-án levélben tájékoztatta Rostock városát.⁶⁶

A mecklenburgi–svéd szövetség jelentősen átformálta a politikai erőviszonyokat az észak-európai térségben. A dán királynak figyelembe kellett vennie azt is, hogy a Dánia elleni háborút szorgalmazó Hanza városok között voltak mecklenburgiak is. Az nyilván nem volt véletlen, hogy a Hanzának zálogba adott Öland szigetét és ott Borgholm várát a Rostock által felfogadott fegyveresek őrizték, és a rostocki tanács által kinevezett kapitány kormányozta. Egy 1364. július 4-én kelt levél például arról számolt be a rostocki magisztrátusnak, hogy az ott szolgáló Heinrich von Domantze nemes (aki vélhetően egy zsoldoskapitány volt) kifizette katonáinak a zsoldot.⁶⁷

A Hanza és Valdemár közötti tárgyalások nem békekötésről, hanem csak a fegyverszünet újabb esztendőkkel történő meghosszabbításáról folytak. A kereskedővárosok az 1364. június 18-i stralsundi gyűlésükön azt javasolták, hogy a fegyverszünetet 1368. február 2-ig hosszabbítsák meg.⁶⁸ A fegyvernyugvás idejének kiterjesztéséről szóló megállapodás június

⁶⁰ HUB IV. Nr. 106.

⁶¹ Riis: *Preußischen Städte*, 137.

⁶² Riis: *Preußischen Städte*, 137.

⁶³ HUB IV. Nr. 113.

⁶⁴ HR I,1. Nr. 316., 319., 320.

⁶⁵ North: *Europa expandiert*, 273.; Pósan: *Skandinávia*, 161.

⁶⁶ HR I,1. Nr. 323.

⁶⁷ HUB IV. Nr. 125.

⁶⁸ HR I,1. Nr. 326.

21-én született meg, s erről külön-külön állított ki oklevelet a közvetítésben részt vevő stettini herceg, a kamini püspök, valamint a két érintett fél.⁶⁹ A fegyveres összecsapás veszélyének elhárítását követően egy évvel később a Hanza és Dánia a háborúhoz vezető kérdésekben is megpróbálták a fegyverszünet idejére valamilyen megegyezésre jutni. Az 1365. március 27-én tartott stralsundi gyűlésen a kereskedővárosok kinyilvánították, hogy ezekről a vitás kérdésekről készek tárgyalni Valdemárral. A megbeszélések, egyeztetések egész nyáron, sőt még szeptemberben is folytak, s végül 1365. szeptember 30-án Vordingborgban aláírták az adókról, vámokról, kereskedelmi kiváltságokról szóló, a fegyverszünet idejére vonatkozó megállapodást.⁷⁰ A küldöttek által kialakított feltételeket a Hanza az 1365. október 5-én tartott rostocki gyűlésén ratifikálta,⁷¹ Valdemár király viszont csak november 22-én fogadta el és erősítette meg.⁷²

Mivel a vordingborgi szerződés egyik fél elvárásait sem elégítette ki, csak idő kérdése volt, hogy melyik oldalon hágják azt át hamarabb. A Hanza városok nem nyerték vissza korábbi kiváltságaikat, de tény, hogy több engedményt is kaptak. A dán királynak az eddigiekhez képest be kellett érnie kisebb bevételekkel. A feszültséget, amely a megállapodást követően sem mérséklődött, tovább növelték különböző politikai fejlemények. A Hanza 1366. december 16-án tartott gyűlésén a városok azzal a ténnyel szembesültek, hogy a Borgholmot és Öland szigetét a Rostock által kinevezett kapitány, Friedrich Suderland – feltehetően anyagi ellenszolgáltatás fejében – átadta Hákon norvég királynak, Valdemár vejének. A gyűlésen magának Rostock városának a felelőssége is szóba került. Ugyanitt beszéltek arról, hogy a porosz városok a Sundon keresztüli hajózás nehezebbé válása miatt széles körű szövetséget szeretnének létrehozni a dán és norvég királlyal szemben.⁷³ Ebből az oklevélből arra következtethetünk, hogy Valdemár a Lübecknek és a vend városoknak adott kisebb engedmények miatt kieső jövedelmeket a Sundon áthaladó hajók nagyobb mértékű adóztatásával akarta pótolni, sőt a fegyveresei nem egy esetben szó szerint is kirabolták az itt vitorlázó porosz vagy németalföldi hajókat.⁷⁴ Lübeck, Rostock, Stralsund, Wismar, Greifswald, Hamburg és Stettin, eltérő okokból ugyan, de elutasították az újabb fegyveres konfliktussal fenyegető porosz kezdeményezést, és inkább közvetíteni próbáltak.⁷⁵ Tény, hogy a porosz Hanza városok áruforgalmában a 14. század első felében egyre nagyobb jelentőségűvé vált a Sundon keresztül a Flandriával és Angliával folytatott kereskedelem,⁷⁶ ezért a hajózás akadályozása, megnehezítése nagyon komolyan érintette őket, ahogyan a Hanzához nem tartozó németalföldi, döntően zuidersee-i, holland és seelandi városokat is, amelyekkel a poroszok a kereskedelmi üzletek mellett politikai kérdésekben is egyre szorosabban együttműködtek.⁷⁷ Egy 1367. július 11-én kelt levél tanúsága szerint a porosz és németalföldi városok egy Valdemár királlyal

⁶⁹ HR I,1. Nr. 330., 333., 334., 336.; HUB IV. Nr. 117.

⁷⁰ HR I,1. Nr. 366., 367., 368., 369.; HUB IV. Nr. 156.

⁷¹ HR I,1. Nr. 374.

⁷² HR I,1. Nr. 370.

⁷³ HR I,1. Nr. 388.

⁷⁴ Fritze–Krause: *Seekriege*, 123–125.

⁷⁵ Riis: *Preußischen Städte*, 138.

⁷⁶ Czaja, Roman: *Die Entwicklung des Handels der preußischen Hansestädte im 13. und 14. Jahrhundert*. In: Nowak, Zenon Hubert – Tandecki, Janusz (Hg.): *Die preußischen Hansestädte und ihre Stellung im Nord- und Ostseeraum des Mittelalter*. Toruń, 1998. 35–50., itt: 42–45.

⁷⁷ Arnold, Udo: *Die Hanse und Preussen*. In: Angermann, Norbert (Hg.): *Die Hanse und der deutsche Osten*. Lüneburg, 1990. 79–95., itt: 86.; Holbach, Rudolf: *Die preußischen Hansestädte und die Niederlande*. In: Nowak, Zenon Hubert – Tandecki, Janusz (Hg.): *Die preußischen Hansestädte und ihre Stellung im Nord- und Ostseeraum des Mittelalter*, 91–110., itt: 103.

szembeni szövetség létrehozásáról szóló megbeszélést kezdeményeztek november 11-én Kölnben, mert Dánia a Sundnál akadályozta a hajózást.

A Hanza városok ezen a július 11-i gyűlésükön arról döntöttek, hogy a kölni tanácskozásig megtiltják a dán korona számára a legnagyobb bevételt jelentő heringkereskedelmet, illetve mindenféle egyéb cikk kereskedelmét Dániával és Norvégiával, a dán hajók jelentette veszély miatt pedig a Sundon való áthaladást csak flottába szerveződött engedélyezték.⁷⁸ A vend városokat a porosz–németalföldi szövetség, valamint az északnémet kikötők ellen irányuló dán támadásról szóló tervek arra készítették, hogy az 1367. július 29-i stralsundi gyűlésükön feladják eddigi közvetítői szerepüket, de céljaikat egy költséges háború helyett még továbbra is tárgyalásokkal akarták elérni.⁷⁹ Azt követően, hogy a mecklenburgi herceg, illetve a holsteini grófok is hajlandóak voltak felsorakozni Valdemár ellen, a vend városok magatartása is megváltozott, és 1367. november 19-én már az ő részvételükkel kötötték meg a kölni konföderációt.⁸⁰ Ehhez a koronával szemben fellázadt jütlandi nemesség és Mecklenburgi Albert svéd király is csatlakozott.⁸¹ A konföderáció egyértelműen háborús céllal jött létre. Tagjai döntöttek arról, hogy a katonai célra igénybe vett hajók kiállítására, felszerelésére *Pfundzollt* szednek be, a téli időszakra vonatkozó eddigi hajózási tilalmakat figyelmen kívül hagyják, és 1368 elején a Sund szorosban az Északi-tenger felől jövő németalföldi hajók egyesülnek a balti-tengeri német flottával, és az egyesült hajóhad ott a szorosnál fog várakozni a további parancsra (és a kedvezőbb hajózási feltételekre).⁸² A flotta korábbi felvonultatásával a tavaszra tervezett hadműveletekhez akartak időt nyerni. A katonai előkészületek mellett a szövetségesek széles körű diplomáciai aktivitást is kifejtettek a császárnál, a pápánál, a lengyel királynál és számos más európai fejedelemmel a dán királlyal szemben.⁸³

Ezek a történések természetesen Valdemár előtt sem maradtak rejtve, s ő szintén igyekezett szövetségeket keresni a német fejedelmek körében. Brandenburgban és Braunschweigben sikerrel is járt, és az ellene szerveződött koalíciót látva 1368 kora tavaszán Pommerániába és Brandenburgba utazott, hogy személyesen tárgyaljon egy esetleges katonai támogatásról.⁸⁴ A kölni konföderációval létrejött szövetség szorosabb és erősebb volt, mint a hat évvel korábbi greifswaldi szövetség. A közös haderő parancsnoka ismét Lübeck polgármestere, Brun Warendorp lett.⁸⁵

A második Valdemár-háború

1368. február 2-án lejárt a Hanza és a dán király közötti fegyverszünet, és három nappal később a kölni konföderáció hadat üzent Dániának.⁸⁶ A legfontosabb szövetségesek, Mecklenburg és Svédország nevében Albert mecklenburgi herceg február 20-án kelt levelében pontosította a Dánia és Norvégia elleni katonai együttműködés részleteit. Lübeckkel, Rostockkal, Stralsunddal, Wismarral és a többi vend várossal két évre szólóan tartotta érvényesnek a szövetséget, a porosz és németalföldi városokkal viszont csak egy évre. Jelezte, hogy

---

⁷⁸ HUB IV. Nr. 215.

⁷⁹ HR I,1. Nr. 405.

⁸⁰ HR I,1. Nr. 413.

⁸¹ HR I,1. Nr. 427.; HUB IV. Nr. 242.

⁸² HR I,1. Nr. 413.

⁸³ HR I,1. Nr. 431., 432., 433.

⁸⁴ Götze: *Von Greifswald*, 117., Pósan: *Skandinávia*, 58.; Tagil: *Valdemar*, 332–365.

⁸⁵ Graichen – Hammel-Kiesow: *Deutsche Hanse*, 157.

⁸⁶ HR I,1. Nr. 429.

Mecklenburg már a háború kezdetén kiállít 100 fegyverest, és Mecklenburg földjén Lübeck, Rostock, Stralsund és Wismar városoknak zálogba adja Wittenburg és Ribnitz várát a hozzájuk tartozó birtokokkal együtt.⁸⁷ A herceg tehát a háborúhoz kölcsönt vett fel a kereskedővárosoktól. Két héttel később, március 5-én Mecklenburg fejedelme Greifswald városát is bevette a két évre szóló szövetségi körbe, fia, a svéd király nevében pedig ígéretet tett, hogy Skåne földjén a dánoktól elfoglalt várakat átengedik a Hanzának, és ott visszaállítják a városok régi kiváltságait.⁸⁸ Ahogy az időjárás kedvezőbbé vált a tengeri hajózás számára, a kölni konföderációt alkotó szövetséges erők 1368 áprilisában támadást indítottak Dánia ellen.

A flotta az első Valdemár-háború eredeti tervét követte, és a királyság legnagyobb szigetére, a Sund déli oldalán fekvő Sjaellandra hajózott, ahol április 9-én ostrom alá vette, majd május 2-án el is foglalta a feldúlta Kopenhága városát, az itteni királyi várat pedig lerombolta.⁸⁹ A jütlandi és holsteini szárazföldi erők végigmasíroztak a Jütland-félszigeten, bevettek Koldingot, Viborgot, és a holsteini grófok magukat nyilvánították a félsziget urainak (*domini Jucie*).⁹⁰ Albert mecklenburgi herceg a háború kezdetén, április 3-án írt levelében azt ígérte, hogy a hónap folyamán további fegyvereseket fog kiállítani, és május elején 300 lovaggal és csatlóssal fog készen állni Warnemündében arra, hogy az első kedvező széllel a Sundhoz, azaz a fő hadszíntérre hajózzon.⁹¹ Az első Valdemár-háború fontos tapasztalata volt, hogy a Sund-szorost ellenőrző legfontosabb vár, Helsingborg esetében elhúzódó, hosszú ostromra kell számítani, ezért a Hanza városok még a harcok megindulását követően is folytatták a fegyveresek toborzását, újabb és újabb zsoldosok szerződtetését. Egy 1368. április 3-án kelt szerződés szerint például három nemes szegődött el zsoldosnak Stralsund város szolgálatába, teljes fegyverzettel, azaz lóval, páncéllal, sisakkal, pajzzsal és fegyverekkel felszerelve.⁹² Rostockból egy viszonylag hosszú, számos tételt tartalmazó zsoldfizetési elszámolás maradt fenn.⁹³ A kölni konföderáció és szövetségesei rövid időn belül uralmuk alá vetették Dánia jelentős részét, melynek tudatában Albert svéd király 1368. július 25-én egy sor, Skåne tartomány területén a Hanza és németalföldi városokra vonatkozó kiváltságlevelet adott ki.⁹⁴ Teljes győzelemről azonban nem lehetett beszélni, mert a hajózás és a kereskedelmi forgalom szempontjából kulcsfontosságú helsingborgi erőd vagy a nagyobb dán szigetek (Sjaellenad, Fyn, Lolland, Langeland, Falster) belső területein és Jütland egyes részein fekvő királyi várak továbbra is Valdemár kezében voltak.

A dán országtanács a katonai helyzetet mérlegelve a király távollétében 1368 nyarán már fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményezett. A Hanza városok 1368. augusztus 10-én Wismarban tartott gyűlésén a fegyverszüneti tárgyalásokon részt vett követek arról számoltak be, hogy a dán és a norvég küldöttekkel folytatott megbeszéléseken az a javaslat merült fel, hogy abban az esetben, ha sikerülne megállapodni a fegyvernyugvásról, az 1369. április 1-

---

⁸⁷ HR I,1. Nr. 437.

⁸⁸ HR I,1. Nr. 438.

⁸⁹ Bracke: *Regierung Waldemars IV.*, 102.; Tagil: *Valdemar*, 319–320.

⁹⁰ Koppmann, Karl (Hg.): *Die Chroniken der niedersächsischen Städte. Bd. I. Lübeck*. Leipzig, 1884. 541.; Pósán: *Skandinávia*, 58.

⁹¹ HR I,1. Nr. 449.; HUB IV. Nr. 254.

⁹² HUB IV. Nr. 255.

⁹³ HR I,1. Nr. 452.

⁹⁴ HR I,1. Nr. 453., 454., 457., 461–464.

jéig lenne érvényben.⁹⁵ 1368 nyarának végén, korá őszen azonban még nem született fegyverszünet.

Az október 6-án tartott stralsundi gyűlés nem véletlenül rendelkezett úgy, hogy a kereskedővárosok a telet fegyverben töltsék, mert mindenki a harcok tavaszi kiújulásával számolt.⁹⁶ A poroszföldi városok vállalták, hogy egész télen 200 katonát fognak fegyverben tartani.⁹⁷ Az 1369. március 11-én tartott lübecki gyűlés úgy határozott, hogy a Hanzának készülnie kell arra, hogy tavasszal folytatódik a háború, ugyanakkor törekedni kell a vitás kérdések tárgyalásos rendezésére is. A városok küldöttei foglalkoztak azzal a kérdéssel is, hogy a konföderáció csapatai már korábban ostrom alá vették Helsingborgot, de érdemi előrehaladást még nem sikerült elérniük.⁹⁸ 1369 májusában Hákon norvég király, Valdemár veje és szövetségesei révén a németországi Wolgastban tárgyalásokat kezdett a kereskedővárosokkal a fegyverszünetről.⁹⁹ Az egyeztetések hónapokig tartottak, ami vélhetően összefüggésben volt azzal, hogy a Hanza 1369 nyarán még mindig sikertelenül ostromolta Helsingborgot, azaz a Sundnál egyfajta állóháború alakult ki.¹⁰⁰ A hosszú tárgyalásoknak végül meglett az eredménye, s 1369. szeptember 5-én az északnémet kereskedővárosok és Norvégia 1371. június 24-ig, azaz majd két évre szóló fegyverszünetet kötött egymással.¹⁰¹ A konföderációs hadsereg parancsnoka, Brun Warendorp azonban ezt már nem érthette meg, mert 1369 augusztusában elesett a Sund melletti harcokban.¹⁰² A Norvégiával kötött fegyverszünet megfosztotta Dániát legfontosabb katonai szövetségeseitől.

A stralsundi béke

Mivel a háború elhúzódása nagyon sok pénzbe került, 1369. november 30-án a Hanza kinyilvánította, hogy kész békét kötni a dán királlyal,¹⁰³ s ezt követően meg is kezdődtek az érdemi tárgyalások. A dán országtanács, amely Valdemár távollétében a kormányzati hatalmat gyakorolta, a háború befejezése érdekében kész volt messzemenő engedményeket tenni, és a városok békeajánlatára azt közölte, hogy tizenhat évre átengedné a Hanzának a skånei heringkereskedelem és a Sunon keresztüli hajózás szempontjából egyaránt kulcsfontosságú Skanör, Falsterbo, Helsingborg és Malmö várak bevételeinek kétharmad részét, a Kattegat partján álló Varberg erődítménye pedig nyitott vár lenne a német kereskedők számára.¹⁰⁴ A vár dán kapitánya levélben tudatta a kereskedővárosokkal, hogy amennyiben megegyezés születik, kész megnyitni a kapukat.¹⁰⁵

A tárgyalások a békefeltételekről a következő évben is folytatódtak, sőt az események alakításába a távolból maga a dán király is bekapcsolódott, amikor 1370. január 28-án a Dánia elleni háború legelszántabb támogatóinak, a porosz Hanza városoknak a skånei heringkereskedelem központjának számító Falsterbonál egy tekintélyes nagyságú kereskedelmi

---

⁹⁵ HR I,1. Nr. 475.

⁹⁶ HR I,1. Nr. 479.

⁹⁷ HR I,1. Nr. 480.

⁹⁸ HR I,1. Nr. 489.

⁹⁹ HR I,1. Nr. 491., 492.

¹⁰⁰ HR I,1. Nr. 493., 498., 499., 500.

¹⁰¹ HR I,1. Nr. 505., 506.; HUB IV. Nr. 315.

¹⁰² Graichen – Hammel-Kiesow: *Deutsche Hanse*, 157.

¹⁰³ HR I,1. Nr. 513.

¹⁰⁴ HR I,1. Nr. 514.

¹⁰⁵ HR I,1. Nr. 515.

telephelyet, ún. *Vittét* adományozott,¹⁰⁶ ami közel kétszer nagyobb volt, mint amit korábban a Hanzával szövetséges svéd király adott.¹⁰⁷ Ezzel az adománnyal Valdemár igyekezett egyetlenséget szítani a kereskedővárosok között, ezenkívül a Mecklenburghoz, valamint Svédországhoz szorosabban kötődő, Lübeck vezette vend városokról is megkísérelte leválasztani a Német Lovagrend uralma alá tartozó porosz városokat, melyek polgármestereivel személyesen is találkozott.¹⁰⁸ A dán király próbálkozása nem járt sikerrel, s 1370 májusában a Hanza városok és a dán országtanács képviselői már a háborút lezáró békeszerződés aláírására gyűltek össze Stralsundban, amire május 24-én került sor.¹⁰⁹

A béke visszaállította a dán királyságban a Hanza korábbi kiváltságait, kereskedői mindennhová szabadon, akadály nélkül utazhattak, mindenhol korlátozások nélkül kereskedhettek, és a tengeri áruszállítás során mentesültek a vámok megfizetése alól. Abban az esetben, ha német kereskedők szekéren, szárazföldi utakon szállították áruikat, minden szerker után 80 dénár vámot voltak kötelesek fizetni. A későbbi viták elkerülése érdekében a szerződésben tételesen rögzítették az egyes áruk után fizetendő vámösszegeket (ti. ott, ahol azt fizetni kellett). Így például 1 Last hering után, ha azt Dánián belül szállítják, 20 dénárt kellett fizetni, ám ha azt hajóval a Sundon át vitték, vámmentes maradt. Egy Dániában vásárolt s német földre kivitt ló után, melynek értéke meghaladta a 20 márkát, azaz kiképzett csataló volt, 2 öre volt a vám. A német területekre terelt, dániai szarvasmarhák esetében 10 marha jelentett egy vámtételt, ami szinte csak jelképes, 10 dénárt tett ki. A Skåne-félszigeten fekvő heringkereskedelmi *Vitték*ben mindenhol a városok korlátozások nélkül, bárhol értékesíthettek bort, s utána semmilyen adót sem kellett fizetni, sört azonban telephelyenként maximum 6 italkimérésben árulhattak adómentesen. (A *Vitte* dán eredetű kifejezés, a dán korona által a Skåne-félsziget partján egy-egy északnémet városnak adományozott földterületet jelentette, amely a kereskedővárosok állandó telephelyét, szállás- és halfeldolgozó területét foglalta magában. A Dániában működő német kalmárok nem tartoztak a dán jog hatálya alá, így felettük nem a dán király tisztségviselői ítéleztek, hanem a városukhoz tartozó *Vitte* elöljárója.)¹¹⁰

A békeszerződésnek már ez a pontja is korlátozta a dán korona hatalmát, de néhány másik előírása ebből a szempontból szinte példátlan helyzetet teremtett. Egyrészt előírta, hogy a dán uralkodó új pénzt mindig csak nyolc nappal Szent Mihály napja előtt (azaz szeptember 21-én) bocsáthat ki, máskor nem. A pénzkibocsátás, a pénzverés, továbbá annak idejének a meghatározása a királyok, fejedelmek hatalmának teljességéhez, a szuverén hatalmat alkotó jogok közé tartozott.¹¹¹ A középkori Európában saját jogon csak az uralkodók verhetek pénzt, rendelkezettek a pénzverés kérdéséről. Minden más magán- vagy jogi személy, így a Hanza városok is (pontosabban közülük néhány) a stralsundi békét megelőzően csak a császár vagy a tartományurak által tett adomány, elzálogosítás vagy bérbeadás révén gyakorolhatták a pénzkibocsátáshoz kapcsolódó jogokat.¹¹² A stralsundi béke viszont jelentősen

¹⁰⁶ HR I,1. Nr. 519.

¹⁰⁷ HR I,1. Nr. 464.

¹⁰⁸ Riis: *Preußischen Städte*, 142.

¹⁰⁹ HR I,1. Nr. 523., 524.

¹¹⁰ Lampen, Angelika: *Fischerei und Fischhandel im Mittelalter. Wirtschafts- und sozialgeschichtliche Untersuchungen nach urkundlichen und archäologischen Quellen des 6. bis 14. Jahrhunderts in der Gebiet des Deutschen Reiches*. Husum, 2000. 149.

¹¹¹ Gerics József: *A korai rendiség Európában és Magyarországon*. Budapest, 1987. 180.

¹¹² Luschin von Ebengreuth, Arnold: *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit*. München–Berlin, 1904. 201.

szűkítette a dán korona pénzügyi mozgásterét, és megszabta, hogy évente csak egyszer lehet új pénzt kibocsátani, s azt is csak szeptember harmadik hetében.

Annak, hogy egy ilyen passzus bekerült a békeszerződésbe, a Hanza oldaláról nézve nem politikai, hanem elsősorban gazdasági, kereskedelmi oka volt. A középkorban az új pénz kibocsátása (*renovatio monetae*) alapvetően bevételi forrást, kincstári jövedelmet jelentett, mert a régi pénzerméket ugyanolyan névérték esetén is kevesebb újra lehetett beváltani. Az évenkénti pénzverés és hozzá kapcsolódó pénzbevéltás esetén mindenki tudta, hogy az új pénz csak kibocsátása időpontjában bírt a teljes névértékével, és egy év múlva már kevesebbet fog érni, így a pénzermék fokozatosan veszítettek értékükből, míg el nem érték az alacsonyabb beváltási árfolyamot.¹¹³ Azzal, hogy Dániában csak szeptember végén, a hajózási idény végéhez közel lehetett új pénzt kibocsátani, a Hanza azt érte el, hogy a tavaszi hajózás kezdetére a dán fizetőeszköz jelentős mértékben veszített értékéből, így arányosan drágábban adhatta el áruját, és olcsóbban jutott hozzá a helyi termékekhez. A békeszerződés értelmében Skanör, Falsterbo, Helsingborg és Malmö várai tizenöt évre zálogként a kereskedővárosok birtokába kerültek, az általuk kinevezett kapitányok szedték be a várakhoz tartozó jövedelmeket, melyek kétharmad része a Hanzát, egyharmada pedig a dán kincstárat illette. E várak birtoklásával a Sund az északnémet városok ellenőrzése alá került. A békeszerződés legfontosabb politikai eredménye az volt, hogy a dán országtanács a jövőben csak a Hanza egyetértésével választhatta meg Valdemár utódait, a dán uralkodókat.¹¹⁴

Ezek után nem meglepő, hogy a békeszerződés aláírásán a dán király nem jelent meg, s azt több mint egy évvel később, csak 1371. október 27-én volt hajlandó aláírni, s egyúttal ígéretet tett arra, hogy azt majd a nagypecséjével is megerősíti,¹¹⁵ de erre nem került sor. A Lübecki Hanza gyűlés 1373. május 7-én levelet küldött a dán uralkodónak, hogy az korábban tett ígéretéhez híven erősítse meg a békeokmányt a nagypecséjével,¹¹⁶ de ez most sem történt meg. Az északnémet városok Dániába küldött követei az 1375. szeptember 29-én küldött levelükben arról számoltak be, hogy még a dánokkal folytatott tárgyalások előtt Helsingborgban arról értesültek, hogy Valdemár király beteg, ágyban fekszik, de ha Isten megsegíti és felépül, akkor a dán országtanács ülésén, 1376. január 24-én a starlsundi békét a nagypecséjével fogja megerősíteni (*hulpe em God, dat he levede wente to sunte Johannes daghe, so queme des rykes rad tosamende, dar wolde he uns de breve boseghelen*).¹¹⁷

A második Valdemár-háború lezárása

Egy hónappal a dán–Hanza békeszerződés megkötése után, 1370. július 1-jén a kereskedővárosok öt évre szóló fegyverszünetet kötöttek Norvégiával.¹¹⁸ Annak az oka, hogy a Hanza nem békét, hanem csak fegyverszünetet kötött Norvégiával, az 1370 júniusában kelt levelek tanúsága szerint az lehetett, hogy számos kérdésben, leginkább a német kereskedők norvégiai kiváltságait illetően, komoly véleménykülönbségek voltak, s ezeket nem sikerült rendezni.¹¹⁹ A városok 1371. október 27-én Stralsundban tartott gyűlésén mindezek mellett még

¹¹³ Friedensburg, Ferdinand: *Münzkunde und Geldgeschichte der Einzelstaaten des Mittelalters und der neueren Zeit*. München–Berlin, 1926. 72.

¹¹⁴ HR I,1. Nr. 523., 524.; Pütter, August: *Der Stralsunder Friede vom 24. Mai 1370*. Stralsund, 1870.; Baur: *Freunde und Feinde*, 16.

¹¹⁵ HR I,2. Nr. 22.

¹¹⁶ HR I,2. Nr. 56.

¹¹⁷ HR I,2. Nr. 105.

¹¹⁸ HR I,2. Nr. 57.

¹¹⁹ HR I,2. Nr. 2., 3., 4.

az első Valdemár-háború pénzügyi elszámolásai is a sérelmek között szerepeltek. Elsősorban a mecklenburgi városoknak: Rostocknak és Wismarnak voltak anyagi követelései.¹²⁰ A Hanza és Norvégia közötti viszonyban a dán trónöröklés kérdése hozott változást. A trónörökös, Kristóf halála (1363) után IV. Valdemárnak nem volt fiúgyermek, így mindkét lányának, a Mecklenburgba férjhez ment Ingeborgnak és a norvég királynénak, Margitnak a fiai egyaránt szóba jöhettek lehetséges örökösökként.¹²¹

Amíg Dánia a Hanzával vívott háborút a stralsundi békével zárta le, Mecklenburggal egy dinasztikus szerződés révén tette ugyanezt. 1371. október 30-án Valdemár az idősebb lányától született unokáját nyilvánította a dán trón örökösévé. A stralsundi béke a Hanza jóváhagyásához kötötte a dán trón betöltésének kérdését, de az északnémet városoknak nem volt érdekük, hogy ugyanazon fejedelmi ház uralma alá kerüljön Mecklenburg, Svédország és Dánia és ezzel együtt lényegében a Balti-tenger jelentős hányada is. A Hanza nem akarta a balti-tengeri hatalmi viszonyok átrendeződését, így a korábbi szövetségesével, Mecklenburggal egyre hűvösebbé vált a kapcsolata.¹²² Egy 1373. április 11-én kelt oklevél tanúsága szerint Albert mecklenburgi herceg számos panaszt fogalmazott meg Lübeckkel szemben.¹²³ Ugyanakkor ez a viszony nem fajult fegyveres konfliktussá, mert a mecklenburgi herceg és fiai figyelmét Brandenburg ügyei kötötték le, melyet fejedelme, a Wittelsbach-házi Ottó tetemes summa ellenében hat évre szólóan átengedett IV. Károlynak, amit ugyanakkor a brandenburgi nemesség és a Wittelsbach-család több tagja élesen ellenezett.¹²⁴ Több 1372-ben kelt oklevél tanúsága szerint a kiobbant harcokba a császár oldalán a szomszédos Mecklenburg is bekapcsolódott.¹²⁵ 1372 tavaszán a mecklenburgi hercegek többször is kinyilvánították, hogy támogatják a Luxemburgok brandenburgi törekvéseit.¹²⁶ Cserébe azt várták IV. Károlytól, hogy támogassa Ingeborg és Henrik herceg fiának, Albertnek a dán koronára támasztott örökösi igényét. 1773. június 6-án Fürstenbergben a császár és Albert herceg abban állapodott meg egymással, hogy Mecklenburg támogatja a Luxemburg-házat Brandenburg megtartásában, IV. Károly pedig elismeri a herceg fiának, Albertnek a jogát a svéd koronára, és unokája, ifjabb Albert trónörökösi igényét Dániában.¹²⁷ 1374. április 28-án a Tangermündében kiadott oklevelében a császár megismételte, hogy támogatja a mecklenburgi herceg unokájának dániai trónöröklését, a herceg pedig azt, hogy Brandenburg kérdésében a Luxemburgok mellett áll.¹²⁸ Május 28-án ugyanezt deklarálta örököse, Vencel is.¹²⁹ A Valdemár-háborúban Dánia ellen fellázadt Jütland jövőjéről a dán király, a mecklenburgi herceg és a holsteini grófok 1373. január 24-én Flensburgban megkötött egyezménye döntött, mely szerint a félsziget északi része Valdemár uralma alatt maradt, a déli része viszont Schleswig-Holsteinhez került.¹³⁰

¹²⁰ Grotefend, Hermann (Hg.): *Mecklenburgisches Urkundenbuch*. Bd. XVIII., Schwerin, 1897. (a továbbiakban: MUB) Nr. 10248.

¹²¹ Graichen – Hammel-Kiesow: *Deutsche Hanse*, 146.

¹²² Pósán: *Skandinávia*, 59.

¹²³ HR I,2. Nr. 48.

¹²⁴ Pósán László: *Németország a középkorban*. Debrecen, 2003. 257.

¹²⁵ MUB XVIII. Nr. 10291., 10299.

¹²⁶ MUB XVIII. Nr. 10320., 10327.

¹²⁷ MUB XVIII. Nr. 10449.

¹²⁸ MUB XVIII. Nr. 10554., 10555., 10556., 10557.

¹²⁹ MUB XVIII. Nr. 10571.

¹³⁰ MUB XVIII. Nr. 10391.

A kereskedővárosok és Norvégia közötti lassú és óvatos közeledés eredményeként 1375. június 24-én a Lübecki gyűlésen Håkon király követei is megjelentek, hogy az északnémet kalmárok norvégiai kiváltságairól tárgyaljanak.¹³¹ Érdemi előrelépés ekkor még nem történt, de a felek megállapodtak abban, hogy a következő év május elején újabb megbeszélést fognak tartani, és addig minden ellenségeskedéstől tartózkodnak.¹³² Ezzel lényegében egy évvel meghosszabbították az 1370-ben öt évre kötött fegyverszünetet.

1375. október 14-én meghalt Valdemár király, és ezzel a dán trón betöltésének kérdése egyik pillanatról a másikra aktuálissá vált. Az eddigi elméleti felvetések most napi gyakorlati kérdések lettek.¹³³ Trónigényének érvényesítéséhez a mecklenburgi hercegi ház már a korábbi években megszerezte a császár politikai támogatását. 1376. január 16-án IV. Károly Lübeck városához írt levelében azt kérte, hogy a Hanza városok Albert mecklenburgi herceg idősebb unokáját, Ingeborg fiát ismerjék el dán királynak, és ne Olafot, a norvég király és Margit gyermekét.¹³⁴ A császár beavatkozása a dán királyság ügyeibe válaszlépésre sarkallta a dán országtanácsot, és 1376. május 3-án az ekkor öt esztendőes Olafot megválasztotta uralkodónak, anyját, Margitot, Valdemár kisebbik lányát pedig régensnek, aki az országtanáccsal együtt gyakorolhatta a hatalmat.¹³⁵

A Dániában történtek miatt a Hanza városok május 18-án Stralsundban tartottak tanácskozást, de nem jutottak közös nevezőre, s csak abban állapodtak meg, hogy egy hónap múlva, június 19-én, ugyancsak Stralsundban, újból tárgyalni fognak a dán korona jövőjéről, és közös álláspontjuk kialakítását követően készek tárgyalni külön-külön a dán országtanáccsal és a norvég királlyal.¹³⁶ A kereskedővárosok és Dánia közötti tárgyalások júliusban és augusztus első felében Karsörben, Norvégiával pedig Kaliningborgban folytak, s azokat mindkét helyen augusztus 14-én zárták le. Olaf mint a Hanza által támogatott új dán uralkodó megerősítette a stralsundi békét,¹³⁷ majd két nappal később, augusztus 16-án ugyanezt a dán országtanács előtt is megismételte. Valdemárral ellentétben, aki csak a kispecsétjével látta el a dokumentumot, Olaf (illetve az ő nevében az anyja) ezt a nagypecséttel tette meg.¹³⁸ 1376. augusztus 14-én az eddigi fegyverszünet helyett Håkon király is békét kötött a Hanzával, melynek lényeges része volt az, hogy a kereskedővárosok elismerik a fiát Dánia királyának.¹³⁹ A Dániával kötött augusztus 14-i szerződés nemcsak megerősítette a stralsundi békét, hanem a Norvégiával tető alá hozott megállapodások ki is teljesítették azt. Ugyanakkor a dán korona jövőjéről szóló döntés a Hanza városok többségének ellenségévé tette Mecklenburgot és Svédországot, és eddigi ellenfeleik, (Dánia és Norvégia) váltak a szövetségeseiké.

---

¹³¹ HR I,2. Nr. 86.

¹³² HR I,2. Nr. 90.

¹³³ Riis: *Gesandtschaftswesen*, 173.

¹³⁴ HR I,2. Nr. 112.; Seibt, Ferdinand: *Karl IV. Ein Kaiser in Europa 1346 bis 1378*. München, 1978. 310.

¹³⁵ Pósnán: *Skandinávia*, 59.

¹³⁶ HR I,2. Nr. 117.

¹³⁷ HR I,2. Nr. 133., 134.

¹³⁸ HR I,2. Nr. 136.

¹³⁹ HR I,2. Nr. 123., 124., 125.

LÁSZLÓ PÓSÁN

The Valdemar Wars and the Treaty of Stralsund

The war between the Hanseatic cities and Denmark between 1367 and 1370 and the Treaty of Stralsund concluding it have entered the public consciousness as the peak of the history of the Hanseatic League, although in reality, it looked different in many ways. The Hanseatic cities of Lower Saxony and Westphalia did not take part in the conflict, while there were some among the warring cities who were not members of the Hanseatic League, and even princes and kings joined the military alliance against Denmark. The study is about the causes of the armed conflict, the invasion of Gotland by Valdemar IV, King of Denmark, (22-27 July 1361), the response of most of the Hanseatic cities, the formation of the alliance of Greifswald (1 August 1361), joined by Magnus, King of Sweden and Haakon, King of Norway. The first war against Denmark brought the defeat of the alliance of Greifswald (1362-1364), but the new anti-Valdemar coalition established with the Confederation of Cologne (1367) won a significant victory in the subsequent war, which Denmark recognised in the Treaty of Stralsund (24 May 1370).